

ТЕРНИСТА ДОРОГА ПРОТОІГУМЕНА ВІТАЛІЯ ГРАДЮКА (ЧСВВ): ВІД ЧЕРНЕЧОГО СЛУЖІННЯ ДО ПОЛІТИЧНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ (1872 – 1961)

Ю. О. Стецик

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

stetsyk_u_o@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1795-687X

ResearcherID: E-5136-2018

Р. М. Михаць

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

romanmuhats@gmail.com

Ключові слова: монах, настоятель, протоігумен, священик, підозрюваний.

Обумовлено актуальність дослідження, зумовленого реабілітацією василіанського чернецтва, яке зазнало політичних репресій та переслідувань. Проаналізовано історіографію біографічних студій репресованих монахів. Окреслено документальну базу біографічних розвідок. Реконструйовано підставові біографічні відомості протоігумена Віталія Градюка. Подано основні пункти обвинувачень та судового рішення по слідчій справі підозрюваного. Показано стійкість релігійних поглядів о. Віталія щодо оцінки комуністичної ідеології. Розкрито політичний контекст безпідставних обвинувачень.

THORNY ROAD OF PROTOHEGUMEN VITALY GRADYUK (OSBM): FROM MONK SERVICE TO POLITICAL PERSECUTION (1872 – 1961)

Yu. Stetsyk

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

R. Mykhats

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Key words: monk, hegumen, protohegumen, priest, suspect.

Due to the relevance of the study, due to the rehabilitation of Basilian monasticism, which was subjected to political repression and persecution. The historiography of biographical studies of repressed monks is analyzed. The documentary base of biographical investigations is outlined. The basic biographical information of the protohegumen Vitaliy Gradyuk has been reconstructed. The main points of the accusations and the court decision on the investigative case of the suspect are presented. The stability of the religious views of Fr. Vitaly on the assessment of communist ideology. The political context of baseless accusations is revealed. The investigative case of Volodymyr (Vitaliy) Pavlovych Hradyyuk, discovered and processed, is a valuable source both for the reconstruction of the biography of the protohegumen of the Basilian Order and for the socio-political circumstances of persecution of Greek Catholic monasticism and clergy and liquidation of their church institutions. Typically, Fr. Vitaly was sentenced to many years in prison on biased political charges for not committing any crimes. After all, the Soviet atheistic totalitarian system, for its establishment in Western Ukraine, placed the main emphasis on the liquidation of spiritual leaders (the arrest and conviction of the protohegumen of the Galician Basilian province was to weaken and intimidate Uniate monks in resisting the return of the Ukrainian Greek Catholic Church). Gradyuk's life took place during the period of upheavals (First

and Second World Wars) and persecution of Basilian monasticism. During his life he was able to see the renewal and rise of the Basilian Order, as well as its decline and transition to the underground. All these turbulent periods of administrative work the protohegumen managed to pass with due dignity and not break under the pressure of the Soviet totalitarian system.

В сучасних умовах розбудови помісної церкви в Україні постає необхідність у дослідженні василіанського духовенства, яке пожертвувало своє життя і працю на збереження національних церковних інституцій в умовах заборон та репресій. Адже саме чернецтво в обставинах радянського тоталітарного режиму було незламним у своїх релігійних та національних переконаннях та чинило відвертий опір атеїстичній системі. Монахи ставали жертвами політичних репресій, хоча насправді не займалися політичною діяльністю, оскільки були покликані суто до духовної праці. Проте, атеїстична радянська влада розглядала чернецтво як фундамент української церкви, яке берегло в умовах русифікації та нав'язування російського православ'я самобутні українські звичаї, обряди, мову, культуру та історичну пам'ять. Відповідно радянська влада переслідувала чернецтво, вдаючись до різних методів їхнього винищення: масових розстрілів, ув'язнень на тривалі терміни у виправно-трудовах таборах. Однак, чернецтво, не зважаючи на утиски та переслідування, зуміло зберегти у підпіллі свої аскетичні осередки та адміністративні органи управління (протоігуменат). Тому ця віддана та жертвна праця потребує належного вивчення та об'єктивного висвітлення крізь призму реконструкції життєвого шляху визначних провідників галицького василіанського чернецтва.

Обрана нами постать не була предметом спеціального вивчення. Окремі дослідники, вивчаючи історію Василіанського Чину (М. Ваврик¹, І. Патрило², І. Назарко³, К. Стасів⁴) та трагічну долю греко-католицького духовенства (Б. Прах⁵) фрагментарно згадують про адміністративну діяль-

ність протоігумена Галицької провінції о. Віталія Градюка (D. Blazejowskyj⁶, Ю. Стецик⁷). Однак, до сьогодні ця постать залишається малознаною та практично не дослідженою в українській церковній історіографії, оскільки тривалий час кримінальна справа залишалася засекреченою та недоступною в архівах КДБ (СБУ)⁸. В наш час появилася можливість опрацювати ці матеріали та запровадити їх до широкого наукового обігу.

У запропонованій статті ставимо собі за мету реконструювати біографічні відомості протоігумена Віталія Градюка та спростувати основні обвинувачення представленні радянськими судовими інституціями.

На підставі автобіографічної розповіді отця Віталія, представленої під час допиту (5 – 6 вересня, Львів, внутрішня тюрма НКДБ), маємо можливість відтворити основні віхи його життєвого шляху. Градюк Володимир (чернече ім'я Віталій) народився 1872 р. у м. Кристинопіль Грубешівського повіту (республіка Польща) у сім'ї ремісника. Батько весь час працював вдома, будучи кравцем і шевцем, мав чотири морги (півтора гектара) землі та помер у 1917 р. Мати була домогосподаркою й померла у 1911 р. Із семи років розпочав навчання у початковій школі, де закінчив три класи у м. Кристинопіль. Потім продовжив навчання у м. Сокаль, де завершив четвертий і п'ятий класи. Після цього поступив до гімназії в м. Бучач, де завершив перший курс та вступив до Львівської академічної гімназії, яку завершив у 1890 р. По здобутті освіти пішов у Добромильський монастир, біля Перемишля, де будучи монахом навчався п'ять років і отримав вищу богословську освіту. Додатково ще навчався три роки при Кристинопільському василіанському монастирі у вищій духовній школі та отримав ієрейські свячення.

Починаючи із 1897 р. працював протягом двох років викладачем латинської мови у Добромиль-

¹ Ваврик, о. Михайло, ЧСВВ. По василіанських монастирях. Торонто: В-во. Отців-василіян, 1958. 286 с.

² Патрило, о. Исидор, ЧСВВ. Нарис історії Галицької Провінції ЧСВВ. *Записки Чину Святого Василія Великого*. Рим: В-во. Отців-василіян, 1992. Серія II. Секція I. Том 48. С. 301 – 382.

³ Назарко, о. Іриней, ЧСВВ. Сильветки перших василіян після Добромильської реформи. *Записки Чину Святого Василія Великого*. Рим: В-во. Отців-василіян, 1982. Серія II. Секція II. Том XI. С. 451 – 522.

⁴ Стасів, о. Климентій Василь, ЧСВВ. Чернеча офіра Христові й Вітчизні. Жовква: Місіонер, 2018. 520 с.

⁵ Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах. Львів: В-во УКУ, 2015. т. 2. Документи (1939 – 1989 рр.). С. 334, 339, 734, 823.

⁶ Blazejowskyj D. Historical sematism of the eparchy of Peremyshl including the Apostolic Administration of Lemkivscyna (1828 – 1939). Lviv: Kamenyar, 1995. S. 908.

⁷ Стецик Ю. Кристинопільська капітула Галицької провінції ЧСВВ 1909 р.: збереження чернецтвом традицій самоврядування. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: Посвіт, 2018. Спеціальний випуск 3. С. 21–31.

⁸ Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі АУСБУ ЛО), спр. 34818, арк. 1 – 200 (зв).

ській монастирській школі для чернецтва. Потім, відповідно до розпорядження протоігумена Мицельського, був переведений до василіанського монастиря у Львові для виконання обов'язків сотрудника, де перебував три роки.

Впродовж 1901 – 1909 років був настоятелем Лаврівського монастиря, а 1909 – 1914 роках – ігумен Жовківської обителі. У 1914 р., на пропозицію царських властей, евакуювався до Росії, де проживав до 1918 р. В цей період він перебував у м. Повенець – півтора року, і в Казані, звідки повернувся на батьківщину.

Із 1918 по 1920 рр. виконував обов'язки ігумена Крехівського монастиря, а з 1920 до 1926 рр. працював економом господарства Львівського василіанського монастиря. У 1926 р. вдруге призначений настоятелем обителі у Жовкві, де урядовав до 1935 р.

У 1935 р. на капітулі Галицької провінції обраний протоігуменом всіх василіанських монастирів Західної України і цю посаду обіймав до часу свого арешту у серпня 1945 р.⁹. Протоігуменом призначений архімандритом Василіанського Чину Діонісієм Ткачуком. В 1940 р. на цю ж посаду був заново затверджений Конгрегацією Східної Церкви у Ватикані. Підпорядковувався безпосередньо Ткачуку, котрий проживав у Римі та мав там свою резиденцію при храмі святих Сергія та Вахха на площі Марії деї Монті. В 1943 р. Ткачук помер і його обов'язки почав виконувати його заступник Головацький Діонісій, який обіймає цю посаду до 1945 р. Архімандрит Чину у свою чергу підпорядковується Ватикану та Папі. Підпорядкування проводиться через кардинала Тісера, який керував Конгрегацією Східних Церков. Протоігумен по єпархіальних справах (обряди, празники) підпорядковувався митрополиту Галицької уніатської церкви Андрею Шептицькому та єпископам, на території яких розташовувалися василіанські монастирі, які належали протоігуменату. За час свого урядування о. Віталій ні разу не бував, ані в Римі, ані в Ватикані. Його зв'язок із архімандритом був тільки службово-адміністративним по церковно-монастирським справам¹⁰.

До слідчої справи долучено, окрім фотографії Градюка В. П., словесний портрет: ріст високий (171 – 180 см), фігура – груба, плечі – опущені, шия – коротка, колір волосся – сивина, колір очей – сірі, обличчя – овальне, чоло – високе, брови – дугоподібні, ніс – товстий, рот – великий, губи – товсті, вуха – малі. Особливі прикмети зо-

внішнього вигляду, поведінки та привичок – відсутні. У жодних злочинах не був підозрюваним, судимості не мав і загалом до 1945 р. не підпадав жодним репресіям, переслідуванням та слідству. За національністю був українцем. На час арешту мав громадянство СРСР. Не належав до жодної політичної партії (безпартійний), оскільки займався релігійною діяльністю. Здобув вищу богословську освіту та отримав ієрейські свячення¹¹. Із 1942 р. розірвав зв'язки із родичами: сестра Новицька Марія Павлівна, 77 років, вдова, проживала у м. Кристинопіль, ніде не працювала; брат Градюк Йосиф Павлович, 69 років, займався сільським господарством і працював шевцем на дому, був одруженим, проживав у с. Ключове; брат Антоній, 68 р., проживав у м. Кристинопіль, займався сільським господарством та ремісництвом¹².

28 серпня 1945 р., на звернення начальника УНКДБ, видано дозвіл прокурора Львівської області на арешт о. Віталія Градюка. 30 серпня 1945 р. протоігумену було представлено постанову слідчого про арешт (погоджену із прокурором Львівської області), яку він засвідчив підписом, що ознайомлений з її змістом. Був арештований з метою запобігання уникнення від слідства та переховування. Під час обшуку, який проводили співробітники УНКДБ Львівської області 29 серпня 1945 р. у Крехівському монастирі, у зв'язку із затриманням Градюка, при ньому було виявлено та вилучено: паспорт на ім'я Градюк Володимир Павлович; кишеньковий годинник із ланцюжком (білий, металевий); бланк відрядного посвідчення. Другий обшук було проведено 3 жовтня 1945 р. у Львівському монастирі св. Онуфрія, на місці постійного проживання протоігумена і було виявлено: звернення митрополита Андрея Шептицького за 1943 р.; лист до Молотова, заступника голови Раднаркому СРСР від 01.07.1945 р.; особисте листування Градюка В. П.; лист о. Мартинюка до Градюка. Виявлені речі під час обшуку були знищені відповідно до постанови (Київ, 27.02.1946 р.), оскільки вони не становили вагомої вартості для провадження слідства¹³. Градюк В. П. підозрювався в тому, що активно виступав проти заходів, які проводила радянська влада: у підпорядкованих йому монастирях, в період німецької окупації, видавалася антирадянська література (журнал «Місіонер») у якій подано наклепи на радянську дійсність, прославлено німецько-фашистський устрій. Для агітації проти проведен-

⁹ АУСБУ ЛО, спр. 34818, арк. 21–24.

¹⁰ АУСБУ ЛО, спр. 34818, арк. 27–28.

¹¹ Там само, арк. 6–8.

¹² Там само, арк. 22.

¹³ АУСБУ ЛО, спр. 34818, арк. 2, 9, 12, 14.

ня заходів радянської влади розсилав по селах монахів-священників, які використовуючи церкву виступали серед населення із антирадянськими проповідями¹⁴. Адже у юрисдикції протоігумена Галицької провінції ЧСВВ о. Віталія Градюка знаходилося 16 монастирів: Львів, Крехів, Жовква, Золочів, Підгірці, Краснопуца (Львівська область), Бучач, Погоня, Станіславів, Гошів (Станіславська область), Улашківці, Михайлівці (Тернопільська область), Дрогобич, Добромиль, Букова, Лаврів (Дрогобицька область)¹⁵.

Загалом слідство тривало із вересня 1945 р. по травень 1946 р., отримуючи щомісячно постанову про необхідність продовження розслідування із виявлення доказів у зрадницькій діяльності арештованого Градюка В. П. та його зв'язків із Ватиканом і ОУН. Обвинувачувався по статтях 54–1«а» та 54–10 ч.2 КК УРСР. Слідчий процес розпочався у Львові, а із листопада 1945 р. протоігумен був етапований до Києва у слідчу частину

НКДБ УРСР для провадження подальшого розслідування. Очевидно, що слідство затягувалося через відсутність належних доказів та постійне заперечення підозрюваним висунутих проти нього обвинувачень¹⁶.

У численних протоколах допитів, які в більшості випадків тривали по кілька днів поспіль із невеликими перервами (від трьох до п'яти днів), Градюк В. П. намагався заперечити причетність до висунутих обвинувачень: «... У представленому мені обвинуваченні по ст. 5410 КК УРСР я визнаю себе винуватим тільки в тому, що насправді із приходом німецько-фашистських військ на територію західних областей України у червні 1941 р., редакція василіанського видавництва знаходилася у Жовківському монастирі й по моєму розпорядженню відновила свою роботу і весь період окупації видавала журнал «Місіонер», де публікувалися статті антирадянського спрямування із наклепом на радянський устрій та його дійсність. Однак, бажаю заявити слідству, що детальний зміст статей розміщених у журналі «Місіонер» у період окупації я особисто не читав і про це мені ніхто не говорив, а тільки про це детально я дізнався під час слідства, коли мені були представленні вказані вище журнали. Тепер я достатньо добре зрозумів, що насправді редакція «Місіонера» через свої видання проводила антирадянську діяльність і возвеличувала німецько-фашистський устрій. В тому, що я направляв

по селах монахів-священників, які використовували церкву для виголошення антирадянських проповідей я себе винуватим не визнаю, оскільки такої діяльності, як в період окупації, а також і після вигнання німців, із мого боку, а також із боку священників-монахів, ніколи не проводилося. Жодної політичної діяльності монастирі за мого управління не проводили. Серед монахів та священників будь-якої політичної роботи також ніколи не проводив. Друкарня у Жовківському монастирі функціонувала із 1895 до 1939 рр. Із 1939 р., після приєднання західних областей України до УРСР ця друкарня перейшла у підпорядкування радянської влади. В період німецької окупації друкарня знову відновила свою роботу та діяла до моменту вступу частин Червоної Армії. Проте, будь-якої політичної літератури друкарня Жовківського монастиря не видавала...» (протокол допиту, Львів, внутрішня тюрма УНКДБ, 6 вересня 1945 р.)¹⁷.

Під час допитів слідчі постійно робили акцент на опублікованих статтях у журналах «Місіонер» та «Календар Місіонера», які на їх погляд носили антирадянський характер, оскільки критикували комуністичну атеїстичну ідеологію та її вороже ставлення до християнського вчення Католицької Церкви. Також слідчим вдалося віднайти статтю із авторством о. Віталія Градюка, однак підозрюваний заперечував свою причетність до її написання: «...*Запитання*. Представлений Вам журнал «Місіонер» за липень – серпень 1941 р., де надрукована Вами антирадянська стаття під назвою «Подяка за отримані ласки». Ось ця стаття? *Відповідь*. Так, представлена мені стаття була написана не мною, а редактором журналу «Місіонер» Пелехом М. І., до якого я звернувся із проханням написати повідомлення про отриманні ласки від серця Христового, однак він написав статтю в антирадянську дусі та приписав моє ім'я...»¹⁸.

31 травня 1946 р. судова колегія по кримінальним справам Київського обласного суду, у присутності адвоката Ситника, у закритому судовому засіданні слухала кримінальну справу по обвинуваченні Градюка В. П. (у чернецтві Віталія) та прийняла наступне судове рішення: «...Встановлено матеріалами судового та досудового розслідування та представленими до справи речовими доказами, що підсудний Градюк належав до греко-католицького чернечого згромадження Василіанського Чину та на момент арешту був на посаді протоігумена Галицької провінції. Градюк

¹⁴ Там само, арк. 2.

¹⁵ АУСБУ ЛО, спр. 34818, арк. 23.

¹⁶ Там само

¹⁷ АУСБУ ЛО, спр. 34818, арк. 21–27.

¹⁸ Там само, арк. 40.

по завданню Ватикану проводив активну антирадянську пропаганду із 1926 р. до 1945 р.: у друкарні Жовківського василіанського монастиря під керівництвом підсудного Градюка видавався журнал «Місіонер» і «Календар Місіонера» та інша література, в якій систематично друкувалися антирадянські статті, де подавалися наклепи на радянську державу, комуністичну партію та керівників радянського уряду. Ця література поширювалася серед населення Західної України та відправлялися до Америки, Канади та інших держав. Градюк сам писав статті під назвою «Подяка за отриману ласку» та інші. У період німецької окупації підсудний Градюк активно допомагав німецькій пропаганді, оскільки проводив антирадянську агітацію через створені католицькі організації (Маріїнські дружини, Апостольської молитви та інші) Хоча і підсудний Градюк винуватим себе не визнавав, однак не заперечує, що він керував випуском журналу «Місіонер» і «Календар Місіонера», що він підписався під статтею антирадянського характеру.

На підставі викладеного Київський обласний суд визнав Градюка винуватим у проведенні антирадянської пропаганди та у злочинах передбачених у статтях 54-10 ч.ІІ КК УРСР, які доведені. Київський обласний суд постановив, що Градюк В. П. позбавляється волі із відбуттям у виправно-трудових таборах (далі ВТТ) у віддалених містах СРСР терміном на 10 років із конфіскацією майна, яке належить підсудному. По відбуттю терміну покарання позбавити Градюка політичних прав терміном на 5 років. Попередній термін ув'язнення із 30 серпня 1945 р. по 1 червня 1946 р. зарахувати у час відбуття покарання...»¹⁹.

Відбував покарання у Печорському ВТТ. Був звільнений 10 серпня 1954 р. Перебув в ув'язненні 8 років 11 місяців 10 днів. 15 лютого 1955 р. Київський обласний суд переглянув судову справу Градюка В. П. та зважаючи на його старечий вік (83 роки) скоротив термін ув'язнення до 9 років та 6 місяців²⁰.

Повернувся о. Віталій Градюк до Львова 19 серпня 1954 р. і хоча був виснажений хворобами та засланням знову повернувся до виконання обов'язків провідника галицького василіанського чернецтва, яке продовжувало діяти в підпіллі. Помер 30 серпня 1961 р. та похований на Личаківському кладовищі у Львові²¹. Реабілітований

Управлінням Служби безпеки України по Львівській області від 19 січня 1995 р²².

Підсумовуючи, зауважимо, що віднайдена та опрацьована слідча справа Градюка Володимира (Віталія) Павловича є цінним джерелом як для реконструкції біографії протоігумена Василіанського Чину, так і суспільно-політичних обставин переслідування греко-католицького чернецтва і духовенства та ліквідації їхніх церковних інституцій. Типово, що о. Віталій не здійснивши жодних кримінальних злочинів був засуджений до багаторічного ув'язнення за тенденційними політичними обвинуваченнями. Адже радянська атеїстична тоталітарна система для свого утвердження на західноукраїнських землях робила основний акцент на ліквідації духовних провідників (арешт та засудження протоігумена галицької василіанської провінції мало послабити та залякати уніатське чернецтво у чиненні опору щодо повернення Української Греко-Католицької Церкви у лоно Російської Православної Церкви). Життєвий шлях Градюка припав на період потрясінь (Перша та Друга Світові війни) та переслідувань василіанського чернецтва. За свого життя він зумів побачити оновлення і піднесення Василіанського Чину, а також його занепад і перехід у підпілля. Всі ці буремні періоди адміністративної праці протоігумен зумів пройти з належною гідністю та не зламатися під тиском радянської тоталітарної системи. Очевидно, що у виконанні своїх духовних обов'язків йому допомагала ревна віра у Христа та дотримання чернечих обітів.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у віднайдені та опрацюванні адміністративної документації галицького протоігуменату за 1935 – 1945 роки, яка б допомогла більш детально розглянути урядування о. Віталія Градюка в умовах польської, радянської, німецької окупацій та ставлення різних владних органів до василіанського чернецтва.

¹⁹ АУСБУ ЛО, спр. 34818, арк. 191.

²⁰ АУСБУ ЛО, спр. 34818, арк. 194 – 195.

²¹ Стасів, о. Климентій Василь, ЧСВВ. Чернеча офіра Христові й Вітчизні. Жовква: Місіонер, 2018. С. 60.

²² АУСБУ ЛО, спр. 34818, арк. 200 (зв).

References

- Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti, spr. 34818, ark. 1–200 (zv.)
- Blazejowskyj D. Historical sematism of the eparchy of Peremysl including the Apostolic Administration of Lemkivscyna (1828 – 1939). Lviv: Kamenyar, 1995. 1008 s.
- Nazarko, o. Irynei, ChSVV. Sylvetky pershykh vasyliian pislia Dobromylskoi reformy. Zapysky Chynu Sviatoho Vasyliia Velykoho. Rym: V-vo. Ottsiv-vasyliian, 1982. Seriiia II. Sektsiia II. Tom XI. S. 451–522
- Patrylo, o. Isydor, ChSVV. Narys istorii Halytskoi Provintsii ChSVV. Zapysky Chynu Sviatoho Vasyliia Velykoho. Rym: V-vo. Ottsiv-vasyliian, 1992. Seriiia II. Sektsiia I. Tom 48. S. 301–382
- Prakh B. Dukhovenstvo Peremyskoi yeparkhii ta Apostolskoi administratsii Lemkivshchyny: u 2-kh tomakh. Lviv: V-vo UKU, 2015. t. 2. Dokumenty (1939 – 1989 rr.). 850 s.
- Stasiv, o. Klymentii Vasył, ChSVV. Chercecha ofira Khrystovi y Vitchyzni. Zhovkva: Misioner, 2018. 520 s.
- Stetsyk Yu. Krystynopilska kapitula Halytskoi provintsii ChSVV 1909 r.: zberezhennia chernetstvom tradytsii samovri-aduvannia. Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk. Drohobych: Posvit, 2018. Spetsialnyi vypusk 3. C. 21–31
- Vavryk, o. Mykhailo, ChSVV. Po vasyliianskykh monastyriakh. Toronto: V-vo. Ottsiv-vasyliian, 1958. 286 s.